

В. О. Горбик (Київ), Т. І. Бурдоносова (Київ)

Охорона історичних пам'яток у США, Великобританії і Канаді

Висвітлюється досвід, нагромаджений в США, Канаді, Великобританії у справі збереження й використання нерухомих пам'яток історії та культури.

Поряд з такими глобальними проблемами, як захист навколишнього середовища, забезпечення людської діяльності природними ресурсами, нині дедалі більшої ваги набувають проблеми збереження культури, оскільки ХХ століття насичено прикладами катастрофічного знищення культурних цінностей в різних країнах світу. Здебільшого воно відбувалося під час другої світової війни. Визначивши збитки, яких завдала війна, уряди багатьох країн усвідомили необхідність здійснення заходів по захисту як культури в цілому, так і її невід'ємної частини — пам'яток археології, історії, архітектури, монументального мистецтва. Ряд країн прийняв законодавство про збереження пам'яток культури: Японія (1950 р.), Єгипет (1953 р.), Швейцарія і Чехословаччина (1958 р.), Югославія (1959 р.), Швеція (1960 р.), Нідерланди (1961 р.), Польща (1962 р.), Великобританія (1962, 1968 рр.)¹, США (1966 р.)², СРСР (1977—1978 р.).

Пам'ятки зазнають негативного впливу й таких факторів, як індустріалізація та її наслідок — урбанізація, модернізація й притаманна їм стандартизація будівництва, забруднення атмосфери шкідливими викидами.

Усвідомлення громадськістю важливості роботи по збереженню історико-культурного надбання привело до створення міжнародних центрів, міжурядових й неурядових організацій, які приділяють увагу питанням дослідження, класифікації, відновлення, відбудови пам'яток, а також займаються підготовкою спеціалістів для цієї сфери. Серед них значна роль належить Організації об'єднаних націй з питань освіти, науки й культури (ЮНЕСКО). ЮНЕСКО здійснює вплив на формування концепції збереження пам'яток, використовуючи для цього досвід багатьох країн. При цьому пропагується думка про те, що культурне надбання належить всьому людству, незалежно від державних кордонів, соціальних та національних устроїв. Під керівництвом ЮНЕСКО розроблені та здійснюються глобальні цільові програми. Наприклад, список всесвітнього надбання, складений як додаток до Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (1972 р.), налічує 339 культурних та природних об'єктів³. Фонд всесвітньої спадщини, заснований за цією конвенцією, активно допомагає збереженню найбільш значних пам'яток культури. Інші програми присвячені багатоаспектним міжнародним заходам по захисту пам'ятників та збиранню фондів: 19 були започатковані з 1960 р., ще 9 — в різ-

¹ Erder C. Our architectural heritage: from consciousness to conservation.— UNESCO, 1986.— P. 18.

² Connally E. A. The conservation of sites and monuments in the New World // Preserving and restoring monuments and historic buildings.— Paris, 1972.— P. 233.

³ Дем'янюк О. Перлини української культури в переліку чудес світу // Кур'єр ЮНЕСКО.— 1991, берез.— С. 46.

них стадіях підготовки⁴. Одна з програм має назву «Культура й майбутнє». Відповідно до неї здійснюється фінансова й матеріально-технічна допомога у справах реєстрації культурних об'єктів у різних країнах, проведення міжнародного дня пам'яток та пам'ятних місць, підготовка реставраторів, а також вивчаються результати використання нових технологій для збереження культурної самобутності в промислово розвинутих країнах⁵.

З ініціативи ЮНЕСКО 1988—1997 рр. оголошено Всесвітньою декадою розвитку культури. Основна її мета — мобілізація громадської думки для захисту культури, зокрема пам'яток, шляхом всебічної інформації, дослідження можливостей відновлення традиційних технічних ресурсів та нових технологій, які можуть бути використані для збереження і відбудови пам'яток⁶.

Кілька неурядових міжнародних організацій і інститутів співробітничать з ЮНЕСКО з питань вивчення і збереження пам'яток. Серед них можна назвати Міжнародну раду з питань охорони пам'яток та історичних місць, Міжнародну спілку архітекторів, Міжнародний центр для збереження та реставрації культурних цінностей, Міжнародну раду музеїв, Міжнародний інститут по збереженню історичних і художніх творів, Міжнародну раду офіційних туристичних організацій⁷. Крім того, ряд регіональних і міжрегіональних спілок і центрів спрямовують свою діяльність на захист культурної спадщини. Так, у 1982 р. група англомовних країн Карибського басейну об'єдналася для підготовки святкування 500-річчя відкриття Америки, яке відбудеться у 1992 р. З цього приводу вони розробили міжнаціональний карибський план по пам'ятках і пам'ятних місцях, головна мета якого полягає у захисті, відбудові й консервуванні об'єктів, що становлять історичну чи художню цінність⁸.

Таким чином, проблеми збереження пам'яток постають перед усім світовим суспільством і їх розуміння активізує діяльність державних і громадських організацій багатьох країн у цьому напрямі. Як слушно відзначив колишній директор Міжнародного центру для збереження та реставрації культурних цінностей Севат Ердер, «діяльність по збереженню (пам'яток) в сучасний період досить розвинута, щоб вважатися незалежною галуззю дослідження, здатною стимулювати міжнародне співробітництво»⁹. Додамо, що вона функціонує як міжгалузева, на стику спеціальних наук, що допомагає усунути суперечності між планувальниками міст і археологами, реставраторами і архітекторами, істориками і мистецтвознавцями. У статті розглядається досвід головним чином Великобританії, США і Канади, оскільки вони належать до англомовної культури, яка значною мірою вплинула на розвиток світової цивілізації. Однак існують істотні відмінності між цими країнами. Так, культурні процеси Великобританії характеризуються насамперед традиціоналізмом. У США формуються особливі риси культури, що виникли при зіткненні кількох традицій народів, які населяють цю країну. Спадщина Канади сформувалася також на основі сильних культурних центрів митрополії — Англії і Франції, а пізніше і

⁴ Yudhishtir Raj Isar. Collision course: Heritage preservation versus the demands of modernization // The challenge to our cultural heritage. — Wash., 1986. — P. 21—22.

⁵ XXIV сессия Генеральной конференции ЮНЕСКО. Доклад Генерального директора о деятельности Организации в 1984—1985 гг. — ЮНЕСКО, 1987. — С. 55—60.

⁶ A practical guide to the World Decade for cultural development, 1988—97. — Paris, 1987. — P. 20—21.

⁷ Protection of mankind's cultural heritage: Sites and monuments. — UNESCO, 1970. — P. 16—20; Богуславский М. М. Международная охрана культурных ценностей. — М., 1979. — С. 10—12.

⁸ Etchepareborda R. The common heritage of the Americas: Regional co-operation // The challenge to our cultural heritage. — Wash., 1986. — P. 160.

⁹ Erder C. Op. cit. — P. 15.

США. В Канаді і США, які мають багатоетнічний склад, розроблено системи збереження досягнень культури з урахуванням різних національних інтересів. Аналіз загального й особливого у цій справі дасть можливість виявити найбільш цікаві й перспективні моделі і, можливо, запровадити їх у нашій країні.

Формування системи збереження пам'яток у цих країнах пройшло певні етапи. Так, у Великобританії вже у 18 столітті робилися спроби зберегти середньовічне мистецтво. Піклування про нього виявляли окремі архітектори й реставратори. В 1707 р. було створено Товариство антикварів Лондона, яке здійснювало реставраційні роботи і публікувало документи. Член Товариства Джон Картер з 1780 по 1817 рр. вніс істотний вклад у класифікацію пам'яток старовини¹⁰.

У 1818 р. в країні було створено церковне будівельне товариство, яке поряд із спорудженням церков займалося їх ремонтом. Того ж року парламент виділив значну суму для будівництва церков. За наступні 17 років їх було побудовано 214¹¹.

Архітектори при складанні планів розвитку міст повинні були зважати на історичну структуру міст, а також їх культові споруди: костюли, собори, церкви. Наприклад, в Лондоні дуже обережно ставилися до забудови таких історичних частин міста, як Ковент Гарден, Реджент стріт, Блумсбері¹². Однак архітектори нерідко суб'єктивно підходили до оцінки об'єкту, який підлягав відродженню або знесенню. Це залежало від їх релігійних уявлень, рівня освіти, схильності до того чи іншого стилю в мистецтві та архітектурі. Не випадково у першій половині XIX ст. в країні виникла велика кількість товариств, які розробляли концепції відбору й збереження пам'яток архітектури, археології, захисту природи. В 1834 р. було організовано Королівський інститут британських архітекторів. Товариства, що займалися захистом пам'яток, створювалися при університетах — Кембріджське архітектурне (1829 р.), Оксфордське архітектурне (1839 р.)¹³. У 1836 р. в м. Варвікширі було засноване Товариство археологічної та природної історії, а в 1843 р. — Британську археологічну асоціацію¹⁴. Товариство антикварів Лондона здійснило спробу зібрати фонди для збереження середньовічних будівель¹⁵. У 1877 р. діячі культури, такі як Уільям Морріс, Джон Раскін та інші об'єдналися у Товариство захисту стародавніх будинків. Маніфест, написаний У. Моррісом, з яким звернулися упорядники товариства до громадськості, впливає і на сьогоднішнє ставлення до збереження пам'яток у британському суспільстві¹⁶. Загострення уваги до захисту пам'яток у той час пояснюється руйнівним впливом технічного прогресу з його новими засобами виробництва і пов'язаним з ним зростанням міст. Ці процеси погіршували традиційне культурне середовище, призводили до знищення або модернізації ряду історичних та архітектурних об'єктів.

Завдяки активності громадських організацій у 1873 р. в парламенті Великобританії обговорювався перший біль по захисту пам'яток історії, що свідчило про пробудження інтересу держави до цих проблем. Однак він зустрів опір, зокрема тому, що дозволяв втручання у приватне володіння та його націоналізацію в інтересах збереження пам'яток. У зв'язку з цим прийняття цього закону затяглося до 1882 р.¹⁷ Однак в ньому був відсутній принципово важливий пункт про експропріацію приватної власності.

¹⁰ Chitty G. A prospect of ruins // Transactions.— L., 1987.— V. 12.— P. 47.

¹¹ Erder C. Op. cit.— P. 169.

¹² Ibid.— P. 167.

¹³ Ibid.— P. 169.

¹⁴ Ibid.— P. 169, 174.

¹⁵ Chitty G. Op. cit.— P. 48.

¹⁶ Ibid.— P. 49.

¹⁷ Ibid.

Хоча за законом 1882 р. приватна власність залишалася недоторканою, була створена офіційна організація, яка ремонтувала історичні будинки, вказувала власникам на неприпустимість руйнування пам'яток, викупала їх. А після того, як у 1889 р. місцевій владі було надано право придбання зон й споруд, які мають історичне значення, офіційні організації, особливо у Лондоні, активізували свою діяльність¹⁸. Закон 1882 р. брав під урядову опіку 68 пам'яток, головним чином археологічних. У 1900 р. він був доповнений поправкою, яка передбачала державний захист незайнятих будинків, що мали художню чи історичну цінність¹⁹.

Перші зусилля по збереженню історичних пам'яток у США відносяться до середини XIX ст. У 1850 р. уряд штату Нью-Йорк запобіг руйнуванню будинка штабу Дж. Вашингтона в м. Нью-Йорк²⁰. А в 1853 р. жіноча асоціація Маунт Вернон започаткувала рух по захисту й врятуванню природних та історичних об'єктів, першим з яких став будинок Дж. Вашингтона. В 1856 р. компанія Карпентьєр прийняла рішення відбудувати Карпентьєр-хол, де у 1774 р. працював 1-й Континентальний конгрес. З 1862 по 1923 рр. проходила кампанія по врятуванню будинка Томаса Джефферсона. Нарешті його придбав Нью-Йоркський фонд як меморіал, пов'язаний з життям американського президента. В 1876 р. був збережений молитовний будинок у Бостоні²¹. У період між 1888 та 1910 рр. утворилися такі регіональні історичні товариства, як Асоціація по збереженню старожитностей Вірджинії, Нью-Йоркське товариство по збереженню мальовничих та історичних місць, Товариство старожитностей Нової Англії²². Всі вони спрямовували свою діяльність на вивчення та облік історичних та археологічних пам'яток. Зокрема, асоціація у Вірджинії насамперед зайнялася обстеженням кладовищ, історичних будинків і монументів цього штату.

Отже, у США спочатку не було єдиного центру, який займався б збереженням пам'яток. Цю роботу виконували головним чином окремі муніципалітети, громадські організації й приватні особи. На відміну від Великобританії, де першочергова увага приділялася архітектурній спадщині, тут насамперед займалися збереженням пам'яток історії — будинків і місць, де перебували видатні особи або відбувалися значні історичні події, а також кладовищ.

У Канаді перші спроби зробити облік історичних споруд були здійснені наприкінці XIX ст. Робота по захисту культурної спадщини ускладнювалася тим, що законодавчі права на власність входили до юрисдикції провінцій, уряди яких відстоювали інтереси приватних власників. Проте слід відзначити, що окремі муніципалітети виявляли інтерес до збереження важливих історичних споруд. Наприклад, у Монреалі був відновлений старий будинок уряду, де згодом розмістилося Товариство антикварів та нумізматів²³. На початку XX ст. почалося виявлення й облік місць і споруд, пов'язаних з воєнними подіями періоду колонізації континенту, та встановлення меморіальних дошок²⁴. Враховуючи стрімкий процес урбанізації та зростання промислового потенціалу, уряд Канади зосередив зусилля на розв'язанні питань, пов'язаних з плануванням міст та захистом навколишнього середовища, залучаючи до цієї роботи спеціалістів з Великобританії та США. А в 1909 р. було створено Комісію у справах збереження природних ре-

¹⁸ Erder C. Op. cit.— P. 177.

¹⁹ Ibid.— P. 178.

²⁰ Ainslie M. L. Historic preservation in the United States. A historical perspective // The challenge to our cultural heritage.— Wash., 1986.— P. 163.

²¹ Cohn M. W. Historic preservation // Editorial Research Reports. — Wash., 1972.— Vol. 2.— N 13.— P. 748, 757.

²² Ibid.— P. 748.

²³ Connally E. A. Op. cit.— P. 235.

²⁴ Dalibard J. The Canadian experience in heritage preservation // The challenge to our cultural heritage.— Wash., 1986.— P. 184.

сурсів. До неї, крім фахівців, уходили представники провінцій. Під час діяльності Комісії (з 1909 по 1921 рр.) федеральний уряд виступив з ініціативою створення національних історичних парків²⁵. У 1911 р. було прийнято Закон про лісові резерви та парки. Перший з таких парків — Аннаполіс Ройял у Новій Шотландії — з'явився у 1917 р.²⁶

Як бачимо, головною причиною усвідомлення громадськістю необхідності роботи по збереженню пам'яток культури в усіх країнах стала індустріалізація. Певною мірою цей процес збігся з періодом складання націй і зростанням національної самосвідомості, що сприяло посиленню уваги до історичних реліквій, які є компонентом культури нації. Загальним для країн, які ми розглядаємо, є існування приватної власності, що ускладнює розв'язання проблеми захисту пам'яток. Однак у кожній з цих держав були й відмінності у цій справі на початковому етапі.

Відмінності торкалися насамперед об'єктів збереження. У Великобританії це — архітектурні споруди і ансамблі, певною мірою будинки старої міської забудови і пам'ятки археології. У США перевага надавалася пам'яткам історії й місцям перебування історичних осіб. У Канаді об'єктом першочергового збереження стали пам'ятки природи, а також воєнної історії.

Істотна відмінність й у часі прийняття перших законодавчих актів. Великобританія, поряд з іншими європейськими країнами, значно раніше почала формувати систему збереження пам'яток і одна з перших прийняла закони з цього питання²⁷. США та Канада сформували їх у ХХ ст. Помітна різниця у ставленні до збереження пам'яток з боку громадських й державних організацій. У Великобританії та США до цієї роботи включилися насамперед приватні установи та громадські організації. В Канаді перші кроки у вирішенні цих проблем зробили урядові органи.

В ХХ ст. продовжувалося формування концепції збереження пам'яток — від охорони до консервації. Розширюється сприйняття об'єкту збереження: пам'ятки розглядаються вже в контексті оточуючої забудови й середовища. У Сполучених Штатах дві події, які відбулися у справі захисту та відновлення пам'яток, привели до перегляду всієї концепції. Першою з них стала відбудова колоніального Уільямсбургу. Столиця Вірджинії з 1699 по 1780 рр., він був у 1926 р. невеликим, занедбаним містечком, коли В. А. Р. Гудвін — парафіяльний священик — заручившись фінансовою підтримкою Дж. Рокфеллера, розпочав там реставраційні роботи. Майже 80 будинків ХVІІІ ст. та близько 600 пізнішого періоду було відбудовано або реконструйовано на старих фундаментах. З 1926 по 1960 рр. Дж. Рокфеллер виділив на цей проект 68,5 млн. долларів²⁸. Наприкінці 20-х років почалося відродження історичних поселень по всій країні. Наприклад, були відновлені с. Олд Стурбрідж у штаті Массачусетс, портове місто Містік у штаті Коннектикут, с. Олд Салем у Північній Кароліні та багато інших. Другою подією стало відновлення у 1931 р. з ініціативи муніципалітету першого історичного кварталу в місті Карлстоні штату Південна Кароліна²⁹. Так поступово йшло розширення поняття історичної пам'ятки — від індивідуальних поховань і будинків, де перебували історичні особи,

²⁵ Artibise A. F. G. and Stelter G. A. Conservation planning and urban planning: the Canadian Commission of Conservation in historical perspective // Planning for Conservation. Mansell.— London, 1981.— P. 17, 19, 27.

²⁶ Dalibard J. Op. cit.— P. 184.

²⁷ Законодавчі акти по захисту були прийняті в Італії в 1872 р.; Іспанії — 1873 р.; в Угорщині — в 1877 р.; Англії — 1882 р.; Фінляндії — 1883 р.; Туреччині — 1884 р.; Франції — 1887 р.; Румунії — 1892 р. (Tschudi — Madsen Architectural conservation: The triumph of an idea // The challenge to our cultural heritage.— Wash., 1986.— P. 148—149).

²⁸ Cohn M. W. Op. cit.— P. 756, 758.

²⁹ Ainslie M. L. Op. cit.— P. 164.

до історичної забудови в цілому. Це вплинуло на практичну діяльність федерального уряду США. У 30-ті роки розпочалося здійснення масштабної роботи по складанню Національного реєстру історичних місць, а також історичного будівельного огляду. Цією роботою керував Нешнл парк сервіс — федеральне бюро при Міністерстві внутрішніх справ, створене за рішенням Конгресу у 1916 р.³⁰ У 1935 р. Конгрес США прийняв Закон про історичні місця³¹.

Цілком вірогідно, що однією з причин, які спонукали державні органи звернути увагу на об'єкти історико-культурного значення в Америці, був Пакт Реріха. М. К. Реріх протягом багатьох років відстоював ідею створення міжнародного договору щодо захисту культурних цінностей. Проект цього документа був опублікований у 1929 р. багатьма мовами й викликав широкий відгук світової громадськості. З 1929 р. в Нью-Йорку діяв постійний комітет пакту. До 1935 р. було проведено 7 конференцій. А 15 квітня 1935 р. у Вашингтоні в присутності президента Ф. Рузвельта США й 20 країн Латинської Америки підписали договір про захист художніх й наукових установ, а також історичних пам'яток³². Ідеї цього документу вплинули на розуміння проблем, пов'язаних з культурною спадщиною, й активізували діяльність по збереженню та обліку пам'яток на державному рівні.

Реєстрація пам'яток у США продовжувалася до 1940 р., а потім — після другої світової війни. У 1949 р. було засновано Національний трест — інститут довірчої власності³³. На основі законодавства про власність, доповненого спеціальними правовими нормами, утворюються благодійні трести з метою запобігання руйнуванню та зникненню пам'яток³⁴. Для того, щоб з'ясувати суть діяльності американських національних трестів, слід звернутися до їх попередника — Національного тресту Великобританії.

Національний трест (повна назва організації — Трест місць історичного значення та природної краси) Великобританії був заснований у 1895 р. як приватна благодійна організація, що мала певні привілеї в парламенті³⁵. Трест був утворений з ініціативи видатних громадських діячів Британії, які висловили занепокоєння нарощуванням промислового потенціалу держави, що призвело до зростання й модернізації міст і загрожувало старовинним спорудам. До початку першої світової війни трест мав 62 об'єкти (28 — подарунки, 21 — куплені, 13 поступили від громадських внесків). Першим його придбанням у 1896 р. стала дерев'яна споруда XIV ст., у 1912 р. була здійснена спроба придбати поселення, яке мало історичне значення. Однак цей проект був реалізований тільки через 20 років³⁶. Можливо, на рішення про придбання селища вплинув досвід Швеції, де в 1891 р. Др. Артур Хазеліус розпочав створення музею простонеба у Стокгольмському парку, згодом названого Скансен. У ньому експонувалися відроджені будинки, відтворювався побут фермерів й ремісників³⁷.

До 1902 р. до Національного тресту приєдналося більш як 80 місцевих асоціацій. Основну увагу вони зосереджували на збереженні сільських та приватних споруд, археологічних пам'яток, середньовічних фортець, селищ 17—18 ст.³⁸ Пріоритетним напрямом діяльності тресту було збереження, а не реконструкція. Його представники консультувалися із спеціалістами Товариства захисту стародавніх будинків, спів-

³⁰ Cohn M. W. Op. cit.— P. 759.

³¹ Ibid.

³² Богуславский М. М. Указ. соч.— С. 90.

³³ Cohn M. W. Op. cit.— P. 760.

³⁴ Богуславский М. М. Указ. соч.— С. 36.

³⁵ Britanica.— Vol. 8.— P. 551.

³⁶ Erder C. Op. cit.— P. 174.

³⁷ Cohn M. W. Op. cit.— P. 756.

³⁸ Erder C. Op. cit.— P. 174.

робітничали з іншими громадськими організаціями. У 1931 р. така ж організація була створена у Шотландії³⁹.

Нині Національний трест Великобританії — великий землевласник, він володіє 500 тис. акрів угідь і об'єднує 1 млн. членів. Його власністю у 16 районах керують 25 представників⁴⁰. До володінь тресту входить 350 історичних споруд, зокрема такі визначні пам'ятки, як музей Бернса у Шотландії, Шекспіровський меморіал, резиденція У. Черчилля та інші⁴¹.

У США Національний трест (повна назва — Національний трест по історичному збереженню) був заснований в 1949 р. за британською моделлю. В країні була втрачена велика кількість історичних об'єктів, взятих на облік у 30-ті роки. Це викликало посилення роботи громадськості по збереженню пам'яток. У 1966 р. був прийнятий Закон про національну історичну охорону, за яким значно розширювалося коло об'єктів, що підлягали збереженню⁴². Нині більш як 32 тис. пам'яток занесено до національного реєстру: з них 2100 кварталів і 200 тис. будинків, тобто близько 0,5% від усіх споруд країни⁴³.

На своєрідність Національного тресту в США вплинула також організація федерального бюро — консультативної ради з питань історичного збереження. Рада контролювала інші федеральні агенства та їх програми і займалася розробкою альтернативних проектів, які найбільш повно зберігали об'єкти і структури історичного значення, а також забезпечувала тісну взаємодію між федеральними й місцевими адміністраціями. При цьому федеральний уряд керує національним реєстром, а адміністрації штатів відповідають за проведення опису об'єктів, які потребують включення до списку, та виділення асигнувань, необхідних для відродження пам'яток.

Загострення соціальних суперечностей, міжетнічні зіткнення, які охопили Сполучені Штати в кінці 60-х рр. XX ст., викликали необхідність пошуку інструментів, які б дали змогу об'єднати ворожі угруповання і релігійні меншості. Одним з них стало піклування про збереження історичної спадщини. Останнім часом з'явилося багато людей, які займаються відродженням міського співтовариства, що історично склалося⁴⁴.

Таким чином, внаслідок цілого ряду перетворень, які відбулися у державному керівництві процесами збереження культурної спадщини, в Сполучених Штатах у 80-х роках з'явилася велика кількість локальних охоронних об'єднань. У 1984 р. Національний трест налічував їх 2500. Вони дедалі більшою мірою керують відродженням історико-культурного надбання⁴⁵.

Це становить основну відмінність в організації діяльності національних трестів США і Великобританії. Якщо трест останньої є повним володарем власності, то в США він представлений численними локальними корпораціями — власниками майна. Наприклад, в Аннаполісі (штат Меріленд) збереженням пам'яток займається «Історик Аннаполіс. Інк.», яка викупає у власників історичні будинки й відкриває їх для відвідування громадян. В м. Саванна захист центральної частини міста здійснює «Історик Саванна фаундейшн. Інк»⁴⁶.

У середині 80-х років увага Національного тресту США була зосереджена на захисті великих маєтків й визначних пам'ятних місць, на врятуванні споруджень «чайнатауна» у Сан-Франциско, збереженні 400

³⁹ Britannica.— Vol. 8.— P. 551.

⁴⁰ Erder C. Op. cit.— P. 176.

⁴¹ Богуславский М. М. Указ. соч.— С. 36.

⁴² Cohn M. W. Op. cit.— P. 760.

⁴³ Ainslie M. L. Op. cit.— P. 165.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid.— P. 166.

⁴⁶ Богуславский М. М. Указ. соч.— С. 36, 37.

будинків історичного кварталу Лонгвуд у Нью-Йорку, невеликих сільських поселень. У сучасний період він сприяє проведенню програми «Головна вулиця», якою охоплено 132 центральні вулиці в містах США⁴⁷. Трест також здійснює взаємодію між місцевими охоронними організаціями та археологічними експедиціями. Він веде велику роботу по виявленню й захисту пам'яток. Наприклад, у 1984 р. тресту вдалося відсудити пускову башту Аполло (мис Канаверал), звідки був здійснений запуск першого пілотованого корабля на Місяць. Було досягнуто угоду з Національним управлінням з авіонавтики й досліджень космічного простору про те, що в наступні кілька років ця місцевість не підлягатиме реконструкції⁴⁸.

В Канаді система збереження спадщини дещо відрізняється від британської та американської. Відмінності простежуються як в організаційній структурі, так і в концептуальному осмисленні об'єктів збереження.

З 1960 р. уряд Канади зосередив свої зусилля на виявленні й взятті на облік місць, що характеризують різноманітні аспекти розвитку країни⁴⁹. Слід зазначити, що в Канаді центральний уряд має право купувати й продавати майно, яке вважається національною спадщиною, однак не наділений повноваженнями щодо його обліку. Зрозуміло, що основну відповідальність за спадщину несуть провінції. Федеральний уряд обмежується лише прийняттям законодавства з питань збереження історико-культурного надбання. Однак з 1973 р. центральний уряд здійснював керівництво обліком пам'яток. Створена ним група спеціалістів з археології, історії, архітектури, інженерів займалась ідентифікацією, реєстрацією, документацією місць й споруд, що мають історичну цінність. Результатом цієї роботи стала комп'ютерна інвентаризація історичних споруд, яка включає детальний опис 200 тис. об'єктів. У 1982 р. була започаткована програма з федеральної історико-культурної спадщини⁵⁰.

Тільки в кінці 70-х років кожна з провінцій затвердила свій законопроект по збереженню національних реліквій. Ці акти відрізняються інструментами управління, але загальним для них залишається концепція активного захисту культурної спадщини, яку розробила сформована в 1973 р. організація «Спадщина Канади», у складі якої діють 220 груп⁵¹. Спеціалісти-архітектори запропонували свій, відмінний від європейського підхід до культурної спадщини, яка складається з широкого масиву об'єктів — від національних парків (їх налічується 69) до відремонтованого старого річкового пароплава «С. С. Клондайк» у Вайтхорсі, столиці провінції Юкон⁵². На території парків зберігаються форти компанії Гудзонової затоки — першого Європейського комерційного представництва у північній частині континенту, заснованої в 1670 р., яка протягом двох століть фактично керувала цією територією, здійснюючи адміністративні законодавчі та судові функції⁵³.

В Онтаріо знаходиться під захистом канал Рідо довжиною 200 км, який має 47 шлюзів, а також станції й фортифікаційні споруди, побудовані у першій половині XIX ст. У Квебеці взяті на облік кузні Сен-Моріса, першого канадського металообробного підприємства, заснованого у 1730 р.⁵⁴ На облік взято близько 800 історичних місць, кожне з яких відзначено меморіальною дошкою.

До визначних пам'яток Канади віднесені історичні зони з ком-

⁴⁷ Ainslie M. L. Op. cit.— P. 168.

⁴⁸ Ibid.— P. 167.

⁴⁹ Dalibard J. Op. cit.— P. 187.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid.

⁵³ Страны и народы. Северная Америка.— М., 1980.— С. 223.

⁵⁴ Dalibard J. Op. cit.— P. 184.

плексною забудовою, які мають значення в містобудівному й архітектурному відношенні. До них належать поселення робітників у Новій Шотландії, невелике містечко у Саскачевані⁵⁵. Під захистом також знаходяться й складські приміщення районів Ванкувера, Вінніпега, Монреалю та Галіфакса, які мають свою унікальну архітектуру. Товариство «Спадщина Канади» приділяє багато уваги збереженню культурних ландшафтів, як, наприклад, Олд Страскона в Едмонтоні чи Мезонев в Монреалі⁵⁶. Крім того, ця організація уважно ставиться до оцінки промислових й торгових будинків — банків, залізничних станцій, промислових підприємств і установ, кожне з яких внесло свій вклад у розвиток країни, а також заохочує приватні фірми й компанії робити капіталовкладення у справу збереження пам'яток.

Загальними для Великобританії, США, Канади є питання збереження національної спадщини в умовах, де 95% пам'яток історії культури знаходяться у приватному володінні. Це спонукає їх до пошуку стимулів, які сприяли б посиленню інтересу широких кіл громадськості до цієї проблеми. Створення в цих країнах міцних фінансових організацій, таких як національні трести Великобританії й США, «Спадщина Канади» забезпечило опіку над історико-культурним надбанням в інтересах усього суспільства. Крім того, в кожній з цих країн існують урядові і неурядові, філантропічні, приватні організації, що підтримують діяльність по збереженню пам'яток й залученню громадської уваги до цієї проблеми. Наприклад, у Великобританії після прийняття Закону про національну спадщину у 1983 р. відбулися деякі зміни, які привели до об'єднання існуючих і утворення нових організацій⁵⁷. Зокрема, крім Національного тресту, нині тут працюють такі організації, як «Спадщина Англії» (Англійська комісія по історичних будинках й пам'ятках); державне бюро «Історичні пам'ятки Уельса»; правління «Історичних будинків й пам'яток Шотландії»; «Північноірландська Рада по історичних спорудах»; «Королівська комісія з історичних пам'яток» (Англія); урядовий «Меморіальний фонд національної спадщини»; Товариство «Архітектурна спадщина Ольстера»; «Рада з Британської Археології»⁵⁸. Всі ці організації займаються ретельним відбором пам'яток, які підлягають збереженню, вивчають й описують їх, піклуються про їх захист, здійснюють консультативну допомогу приватним власникам з питань реставрації будинків, пропагують пам'ятки старовини.

В Канаді останнім часом значно збільшилась кількість товариств, агентств, фондів по охороні пам'яток. Там налічується 850 офіційно зареєстрованих груп — від місцевих історичних товариств до національних музеїв і архівів. Їх діяльність координується у провінційних федеральними органами, такими як «Федерація товариств по спадщині Альберти», «Рада по пам'ятках і пам'ятних місцях Квебека»⁵⁹. Існують також 7 неурядових філантропічних організацій, які фінансують зберігання історико-культурного надбання. Серед них найбільш відомі — «Група благодійних пожертвувачів Девона» і фонд «Самюель і Саїді Бронфман фемілі»⁶⁰. Уряди разом з фінансовими органами розробляють значні програми, які спрямовують діяльність різноманітних товариств. Так, в Канаді затверджена програма по об'єднанню зусиль уряду і корпорацій. Щодо контролю товариств з боку федеральних органів, то він здійснюється лише за їх діяльністю в рамках законів.

В промислово розвинutih країнах існує ряд загальних проблем щодо захисту спадщини. Серед них перше місце займає розробка стимулів, які впливають на залучення приватних капіталів до збереження

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Ibid.— P. 187.

⁵⁷ Chitty G. Op. cit.— P. 52.

⁵⁸ Handbook of cultural affairs in Europe. Nomos.— Baden—Baden, 1985.— P. 485—487.

⁵⁹ Dalibard J. Op. cit.— P. 186.

пам'яток, викликають інтерес власників культурних об'єктів до їх відродження, а також сприяють вилученню приватних володінь у громадське користування. У вирішенні цієї проблеми перевагу має система податкових пільг, застосована у США. Частково змінена у 1978, 1981 рр., вона була підтримана і в ряді інших країн⁶¹. За нею, приватні особи, товариства чи корпорації, які вносять капіталовкладення у відродження пам'яток, мають 25-процентну скидку. В 1983 р. «Нешнл парк Сервіс», який керував цією програмою, повідомив про те, що на відбудову і охорону 2600 об'єктів Національного реєстру надійшло 2,2 млрд. долларів. Це значно перевищує розміри безпосередньої державної допомоги, яка становить від 20 до 30 млн. долларів щороку⁶². Ця система має й соціальне значення, оскільки залучає до обігу об'єкти, які втратили своє колишнє призначення. У Великобританії вважають, якщо проекти по збереженню пам'яток враховувати при складанні планів забудови, це дає змогу зекономити значні кошти. Так, у м. Честерфілді підраховали, що вартість нового будівництва на третину більша, ніж відродження старих споруд, до того ж, зберігається інфраструктура. В 1982 р. ця пропозиція була відзначена Європейською великою срібною медаллю⁶³.

Необхідність збереження археологічних, історичних, ландшафтних пам'яток потребує залучення до цієї справи усіх груп населення. В Канаді роботу в цьому напрямі проводять журнали «Кенедіан Херітедж» та «Контінюїте». Організуються конференції з питань збереження пам'яток, на які запрошуються представники широкої громадськості і преса. Започатковане свято — День спадщини. Вдосконалюються взаємовідносини між туристськими, фінансовими й охоронними організаціями⁶⁴.

Таким чином, всі суспільства проходять період формування основ захисту свого історико-культурного надбання. Особливо гостро це питання постає у період пробудження національної самосвідомості, звернення до витоків.

Нові підходи щодо збереження й використання нерухомих пам'яток історії та культури починають оволодівати громадською думкою і в нашій країні. Пам'ятки розглядаються не окремо, а в сукупності з іншими об'єктами і з навколишнім середовищем. Це створює необхідні умови людського існування та сприяє гуманізації соціальних процесів. Таке ставлення до культурної спадщини привело до того, що у 1988 р. Україна підписала Конвенцію про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (1972 р.), а в грудні 1990 р. київські перлини — Софійський собор і Печерська лавра були включені до списку всесвітньої спадщини⁶⁵. Крім того, в нашій республіці йде копітка робота по підготовці Зводу пам'яток історії та культури. У 1989 р. Україна звітувала про виконання положень Гаагської конвенції ЮНЕСКО (1954 р.) — в республіці вживаються заходи щодо збору всієї інформації про історичні та культурні об'єкти, які занесені до інвентаризації⁶⁶.

Одержано 21.05.91

Освещается опыт, накопленный в США, Канаде, Великобритании в деле сохранения и использования недвижимых памятников истории и культуры.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ainslie M. L. Op. cit.— P. 165.

⁶² Ibid.— P. 166.

⁶³ Fielden B. M. Challenges to heritage preservation in industrially developed countries // The challenge to our cultural heritage.— Wash., 1986.— P. 47.

⁶⁴ Dalibard J. Op. cit.— P. 188.

⁶⁵ Дем'янюк О. Перлини української культури в переліку чудес світу // Кур'єр ЮНЕСКО.— 1991, березень.— С. 46.

⁶⁶ Information on the implementation of the convention for the protection of cultural property in the event of armed conflict. The Hague 1954. Reports.— UNESCO, 1989.— P. 37.